

Kocatepe İslami İlimler Dergisi
Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt/volume: 6 • sayı/issue: 1 •(Haziran/June 2023): 20-39

**Ziyaret Dindarlığı Üzerine Psikososyolojik Bir
Araştırma: Hacı Bayram-ı Veli Örneği**

*A Psychosociological Research on Visiting Shrines: The Case
of Haji Bayram Wali*

Süleyman ABANOZ

Dr., Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi
Dr., Center for Assessment, Selection and Placement
Ankara/Türkiye

✉ abanoz_s@hotmail.com orcid.org/0000-0002-4466-7080

Makale Bilgisi / Article Information
Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 19.01.2023
Kabul Tarihi / Accepted: 31.05.2023
Yayın Tarihi / Published: 15.06.2023

Atıf/Cite as: Abanoz, Süleyman. "Ziyaret Dindarlığı Üzerine Psikososyolojik Bir Araştırma: Hacı Bayram-ı Veli Örneği". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 6/1 (Haziran 2023), 20-39. <https://doi.org/10.52637/kiid.1239566>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid> • kiid@aku.edu.tr

© Süleyman ABANOZ | Creative Commons Attribution-Noncommercial
4.0 (CC BY-NC) International License

Ziyaret Dindarlığı Üzerine Psikososyolojik Bir Araştırma: Hacı Bayram-ı Veli Örneği*

Öz

Türk halk dindarlığının özel bir formu olarak ziyaret dindarlığı; tarih boyunca ve günümüzde, çok yönlü bir dinî, mistik, sihrî inanış ve sosyo-kültürel bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ziyaret dindarlığı, toplum kültürünün ve dininin çok önemli bir vechesini oluşturmaktadır. Dinî ve manevi yönü öne çıkan kimselerin defnedildikleri yerler, sahip olduklarına inanılan manevi mezzetler sebebiyle türlü dilek ve amaçlarla ziyaretlere konu olmayı sürdürmektedir. Dinî amaçlarla ziyaret edilen bu yerlerin başında türbeler gelmektedir. Türbelere yapılan ziyaretlerin temelde iki amacı vardır: birtakım isteklerin gerçekleşmesi ve buradaki manevi ortamı teneffüs etmek. Bir isteğin gerçekleşmesi beklentisiyle yapılan ziyaretler diğerlerine göre daha fazladır. Türbelere yapılan isteklerde çocuk sahibi olmak, erkek çocuk sahibi olmak, iş sahibi olmak, evlenmek, çocuğuna hayırlı bir kısmet bulmak, hastalıktan kurtulmak, ev-araba sahibi olmak ve psikolojik sıkıntılardan kurtulmak gibi hususlar öne çıkmaktadır. Bu araştırmada nitel paradigma içerisinde yer alan fenomenolojik çözümleme modeli kullanılmıştır. Böylece ziyaret fenomeninin ziyaret edenler açısından değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Araştırmanın çalışma grubunu Hacı Bayram-ı Veli türbesini ziyaret edenler oluşturmaktadır. Bu kapsamda 47 kişiyle mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakat yoluyla elde edilen verilerin değerlendirilmesinde betimsel analiz tekniği tercih edilmiştir. Bazı türbeler özel birtakım isteklerle özdeşleşirken Hacı Bayram-ı Veli türbesinin her tür istek için gelinen bir türbe olduğu anlaşılmaktadır. Bazı katılımcılar fırsat buldukça çeşitli türbeleri ziyaret ettiğini, bazıları ise düzenli olarak Hacı Bayram'a geldiğini dile getirmektedir. Hacı Bayram-ı Veli türbesinde en sık yapılan uygulama türbenin bitişiğindeki camide namaz kılmak, türbede Kur'an okuyarak dua etmektir. Türbenin etrafında ziyaretçiler tarafından sık sık çikolata, lokum, tatlı gibi yiyecekler dağıtılmaktadır. Bunun dışında türbenin kilidine anahtar sokmak gibi farklı uygulamalar da yapılmaktadır. Türbe her yaş ve meslek grubundan, farklı eğitim ve sosyoekonomik düzeydeki kişiler tarafından ziyaret edilmektedir. Etrafta sık sık dolaşan görevlilerin bulunması ve türbenin herkes tarafından görülebilen bir alanda olması sebebiyle İslam'da hoş görülmemeyen veya bidat olarak kabul edilen çaput bağlama, türbe civarından toprak alma gibi faaliyetler pek müşahade edilmemektedir. Ayrıca katılımcıların birçoğu doğrudan türbede yatan şahıstan himmet beklemediğini, Hacı Bayram'a duydukları saygı, sevgi sayesinde ve onun yüzü suyu hürmetine, dileklerinin Allah tarafından gerçekleştirilmesini umduklarını söylemişlerdir. Hacı Bayram'ın hayatıyla ilgili çok az şey bilinmesine rağmen onun bir veli olduğu ve türbesinde yapılan duaların kabul olacağı inancı yaygındır. Hacı Bayram-ı Veli türbesine en çok ziyaretçi cuma günü gelmektedir. Türbede yapılan duaların daha çok kabul olacağı inancı cuma günü yapılan duaların daha çok kabul olacağına dair beklentiyle birleşince ziyaretçi sayısı artmaktadır. Ayrıca cuma günleri daha fazla ikram dağıtılmakta böylece hem hayır dağıtmak hem de ikram almak isteyenler için bu gün tercih edilmektedir. Bazı cuma günleri bir din büyüğü görüntüsü veren sarık ve cübbe giymiş uzun sakallı yaşlı bir kişinin türbenin yakınında oturup kendisine başvuran insanlar için dua edip tavsiyede bulunması da insanların buraya gelmelerinde etkili faktörlerden biridir. İster bidat ister hurafe isterse masum bir halk dindarlığı tezahürü olarak görülsün türbe; ziyaretçilerin manevi ortam arayışlarını karşılamakta, dualarının kabul olacağı beklentisini artırmakta ve ziyaretçilere psikososyal açıdan birçok katkı sağlamaktadır. Bu özelliklerini sürdürdüğü sürece insanların buralara gelmeye devam edeceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Halk Dindarlığı, Ziyaret Dindarlığı, Hacı Bayram-ı Veli, Türbe.

* Araştırma için etik kurul onayı alınmıştır. (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı 11/11/2022 tarih ve 2022/421 sayılı karar.)

A Psychosociological Research on Visiting Shrines: The Case of Haji Bayram Wali*

Abstract

As a special form of Turkish folk religiosity visiting shrines emerge as a multifaceted religious, mystical, magical belief and sociocultural phenomenon throughout history and today. Visiting shrines constitutes a very important aspect of the culture and religion of the society. The places where people with prominent religious and spiritual aspects are buried continue to be the subject of visits for various wishes and purposes due to the spiritual virtues they are believed to have. Shrines are at the forefront of these places visited for religious purposes. The visits to the shrines basically have two purposes: Realizing some wishes and experiencing the spiritual environment here. Visits made with the expectation that a wish will come true are more than others. In the requests made in the shrines, issues such as having a child, having a son, having a job, getting married, finding a good fortune for the child, getting rid of the disease, owning a house-car and getting rid of psychological problems come to the fore. In this study, the phenomenological analysis model included in the qualitative paradigm was used. Thus, it is aimed to evaluate the visit phenomenon in terms of visitors. The study group of the research consists of those who visit the shrine of Haji Bayram Wali. In this context, interviews were conducted with 47 people. Descriptive analysis technique was preferred in the evaluation of the data obtained through the interview. While some shrines are identified with some special requests, it is understood that the shrine of Haji Bayram Wali is a shrine for all kinds of requests. Some participants state that they visit various shrines whenever they can, while others state that they come to Haji Bayram regularly. The most common practice in the shrine of Haji Bayram Wali is to pray in the mosque adjacent to the shrine and to pray by reading the Qur'an in the shrine. Foods such as chocolate, Turkish delight and sweets are often distributed around the shrine by the visitors. Apart from this, different applications such as inserting a key into the lock of the shrine also have been witnessed. The shrine is visited by visitors of all ages and occupations, from different educational and socioeconomic levels. Due to the fact that there are officials walking around frequently and the shrine is in an area that can be seen by everyone, activities such as rag binding, and taking soil from the shrine which are not tolerated in Islam or accepted as bid'ah are not carried out much. In addition, many of the participants said that they did not expect help from the person buried in the shrine directly, and that they hoped that their wishes would be realized by Allah thanks to the respect and love they felt for Haji Bayram and in honor of his sake. Although little is known about the life of Haji Bayram, it is widely believed that he was a saint and that the prayers made in his shrine would be accepted. Most visitors come to the shrine on fridays. The number of visitors is increasing when the belief that the prayers made in the shrine will be more accepted, combined with the expectation that the prayers made on friday will be more accepted. In addition, more treats are distributed on fridays, so this day is preferred for those who want to both distribute charity and receive treats. On some fridays, an old man with a long beard, dressed in a turban and robe, who looks like a religious figure sits near the shrine and prays for the people who come to him and gives advice is one of the factors that make people come here. Whether it is seen as a bid'ah, superstition or an innocent manifestation of folk piety, the shrine meets the visitors' search for a spiritual environment, increases the expectation that their prayers will be accepted, and provides many psychosocial contributions to the visitors. As long as it maintains these characteristics, it can be said that people will continue to come here.

Keywords: Psychology of Religion, Folk Religiosity, Visiting Shrine, Haji Bayram Wali , Shrine.

* Ethics committee approval was obtained for the research (Necmettin Erbakan University Social and Human Sciences Scientific Research Ethics Committee dated 11/11/2022 and numbered 2022/421).

GİRİŞ

İslam tüm çağlara ve milletlere hitap eden evrensel bir din olmasına rağmen zamana, toplumlara, kültürlere, inananların psikolojik ve sosyolojik seviyelerine göre farklı görünüm alır. Bundan dolayı deneyimlenme biçimlerine göre İslam hakkında farklı nitelendirmeler yapılır. Bunlardan biri de kitabı İslam-halk İslamı ayrımıdır. Ercüment'e¹ göre "kitabî İslam, İslam'ın fihhi boyutunu ve tevhit inancına hâle getirecek her türlü düşünceden sakınmayı özellikle vurgularken halk İslamı, genel olarak ulema sınıfı dışındaki geniş halk kesiminin İslam'ı basit ve yalın hâliyle deneyimleme biçimi"dir. Başka bir ifadeyle halk İslamı, yüksek bir din bilgisine ve entelektüel dinî bilince sahip olmayan geniş kitlelerin İslam'ı algılama şeklidir. "Halk İslamında halk kültürü içinde kökleşmiş ve kalıplaşmış unsurlar hâkimdir. Halk inancı; tabiatüstü, insanüstü bir gücün, varlığın mevcudiyetine, bunlarla ilgili görev ve kaçınmaların bulunduğu, bunlara riayet edildiğinde yarar sağlanacağına, ihlal veya ihmâl edildiğinde zarar görüleceğine inanmadır."²

Halk inancı konusuyla ilgili çalışmalar son yıllarda artarak devam etmektedir. Bu konuda 2021 yılının sonuna kadar halk inancı/inancı konusunda 150, batıl inanç/inanışla ilgili 21, eski Türk inancı/inancı hakkında 31 (4'ü halk inancıyla da ilgili olduğu için 27'si dikkate alındı.); doğum, sünnet askerlik ve ölüm gibi hayatın geçiş dönemlerindeki inançları/inanışları inceleyen 59 olmak üzere 257 adet tezin hazırlandığı tespit edilmiştir. Bunların 15 tanesinin 2000 yılından önce, 72 tanesinin 2000-2009 yıllarında, 142 tanesinin de 2010-2019 yıllarında gerçekleştirilmesi konuya ilginin giderek arttığını göstermektedir. Bu çalışmaların anabilim dallarına dağılımına bakıldığında ilginç bir tablo ortaya çıkmaktadır. 257 çalışmanın 106'sı Türk Dili ve Edebiyatı, 5'i Türk Halk Bilimi, 6'sı Çağdaş Türk Lehçeleri/Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları olmak üzere 117 tanesinin edebiyat merkezli çalışmalar olduğu görülmektedir. İlahiyat ve din bilimleri açısından bakıldığında Temel İslam Bilimleri'nde 5, Felsefe ve Din Bilimleri'nde 98 (Dinler Tarihi 88, Din Sosyolojisi 5, Din Psikolojisi 5) çalışmanın yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun dışında kalan 37 çalışma ise Sosyoloji'den Psikoloji'ye, Ebelik'ten Güzel Sanatlar'a kadar 21 ayrı anabilim dalında yapılmıştır.³ Konunun çok farklı anabilim dalları tarafından çalışılması sevindirici olsa da hem genel psikoloji ve sosyolojinin hem de din sosyolojisi ve psikolojisinin konuyla yeterince ilgilenmediği ilgili alanda yapılan çalışmaların sayısından anlaşılmaktadır.

Halk inancı konusu inanç boyutuyla dinin; bireysel ve toplumsal faktörler içermesi sebebiyle ise psikoloji ve sosyolojinin ilgi alanına girmektedir. Genel olarak halk inancı özelde ise bu çalışmanın da konusunu içeren ziyaret dindarlığının din ile sosyoloji ve psikolojinin keştiği bir alanda bulunduğu ve insanların bu tür inanışlara birtakım psikolojik ve sosyolojik faktörlerle yöneldiği söylenebilir. Din psikolojisi açısından halk inanışlarının dinî bir karşılığının olması ya da eski kültürlerden bazı özellikler taşıması önemli değildir. Önemli olan kişinin bu tür inançlara sahip olması ve psikolojik olarak bir şey elde etmek istediğinde veya bir şeyden korunmaya çabaladığında bu inanışlara başvurmasıdır. Halk inanışlarının en yaygın olduğu hususlardan biri manevi açıdan önem verilen kişilerin kabirlerinin bulunduğu mekânlarla ilgili inançlardır. Ayrıca bu inançların insanlara sağladığı psikolojik rahatlama şeklindeki olumlu etkileri ve sorumluluğu üzerinden atma, olaylarla yeterince mücadele etmeme gibi olumsuz etkileri de en çok psikolojinin (özellikle de din psikolojisinin) ilgi alanına girmektedir. Dolayısıyla konunun din psikolojisi açısından önemi göz önüne alınarak bu çalışmada halk inanışları içerisinde değerlendirilen ziyaret dindarlığı konusu, Hacı Bayram-ı Veli türbesi örneğinde din psikolojisi açısından ele alınmıştır.

¹ Ayhan Ercüment, "Kitabî İslam ve Halk İslamı Dikotomisi Bağlamında Medrese ve Halk İnançları", *Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2018), 77.

² Ahmet Hikmet Eroğlu, "Halk İnanışlarına Giriş", *Halk İnanışları El Kitabı*, ed. Durmuş Arık – Ahmet Hikmet Eroğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2020), 21.

³ Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK), "Tez Merkezi" (Erişim 15 Kasım 2022).

1. ZİYARET DİNDARLIĞI

Sözlükte “değer verilen birini, bir yeri görmeye gitmek” anlamında mastar olan ziyaret kelimesinin kökü zevr, hem ziyaret etmeyi hem de ziyaret edeni anlatır. Züver ve mezar da “bir kimseyi görmeye gitme” anlamına gelmekle birlikte “ziyaret edilen yer” anlamına da gelir ve Türkçe’de kabirle birlikte bu anlamda kullanılır. Terim olarak ziyaret; ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmek gibi amaçlarla gerçekleştirilen faaliyetleri ifade eder.⁴ Kur’an’da bu kökten gelen tek bir kelime yer almaktadır. Bu kelime de dinî amaçlı yapılan ziyareti değil kabile asabiyetinin etkisiyle girilen çokluk yarışında mezarlıklara yapılan ziyaretleri eleştiren şu ayetlerdir: “*Çokluk kuruntusu sizi o kadar oyaladı ki nihayet kabirleri ziyaret ettiniz!*”⁵

İslam’da kabir ziyareti bazı hadislerle dayanmaktadır. Bu hadislerle göre Hz. Muhammed’in hayatında kabir ziyaretini önceleri yasaklayan daha sonra da buna izin veren iki farklı uygulama vardır. İlk dönemlerde kabir ziyaretinin yasaklanma sebebi; yanakları yumruklama, elbise yakalarını yırtma ve ağıt yakıp ağlama⁶ gibi İslam’ın vakarı ile bağdaşmayan Cahiliye âdetlerini unutturmak, kabirlere aşırı saygı besleme ve hatta onlara ibadet etme şeklinde şirk görünümünü yansıtan âdetleri yok etmektir. Kabirlerin yanında uygulanan bu Cahiliye âdetlerinin çirkinliği anlaşıldıktan ve ziyaret sırasında kötü söz söylemenin günah olduğu öğrenildikten sonra Hz. Muhammed ahireti hatırlatacağı için kabirlerin ziyaret edilebileceğini “*Ben size kabir ziyaretini yasaklamıştım. Şimdi onları ziyaret edin. Çünkü bu, dünya bağı kırar; ahireti hatırlatır.*”⁷ sözüyle açıklamıştır. Bununla birlikte günümüzde ziyaret kültürü kapsamında yapılan faaliyetlerin zaman zaman kitabi dinin sınırlarını aştığı da görülmektedir.

Ziyaret olgusu; Eski Türk dinî tarihinden alınan unsurların, Türklerin tarih boyunca tecrübe ettiği dinî ve kültürel birikimin ve Anadolu’daki mevcut payen kültürlerin dinî-tasavvufi bir pota içerisinde eritilmesi suretiyle oluşmuş dinî sosyal bir fenomendir.⁸ Ziyaret dindarlığı toplum kültürünün ve toplumda yaşanan dinin önemli bir yönünü oluşturmaktadır. “Dinî ve manevi yönü öne çıkan kimselerin yattıkları yerler olarak bilinen kutsal mekânlar sahip olduklarına inanılan manevi güç ve meziyetler sayesinde önemli birer çekim merkezi olarak kalmaya, türlü dilek ve amaçlarla ziyaretlere konu olmaya devam etmektedir.”⁹

Ziyaret fenomeninin aslı; yadır, türbe, kümbet gibi isimlerle anılan ve çoğunlukla kendilerine veli, eren, seyyid, şeyh, pir, dede, şehit gibi türlü isim ve sıfatlar verilerek manevi birtakım güçlere sahip olduğuna inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere belli istek, dilek ve amaçlarla yapılan ziyaretler ve bu çerçevede oluşan inanç ve uygulamalardır.¹⁰ Başka bir ifadeyle ziyaret fenomeni; “kendilerinde ilahi güç ve kudretlerin bulunduğu inanılan bazı mekânların ziyaret edilmesi ve onlarda bulunduğu inanılan manevi güç, bereket veya kutsalın, onunla birtakım usullerle temasa geçilmesi hâlinde faydası dokunacağına inanılması”¹¹ olarak açıklanabilir.

⁴ M. Yaşar Kandemir, “Ziyaret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 44/496-498.

⁵ *Kur’an-ı Kerîm ve Açıklamalı Mealî*, haz. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), et-Tekasür 102/1-2.

⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, nşr. Muhammed Mücir el-Hatib – Arafat Aydın (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı – İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2018), “Cenaiz” 19.

⁷ İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi (Kütüb-i sitte)* (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2015), 17/135.

⁸ Melda Medine Güleç, *Sosyolojik Açıdan Türk Halk Dindarlığı* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 117.

⁹ Ünver Günay, “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/2 (2003), 7.

¹⁰ Ünver Günay vd. *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması-Kayseri Örneği* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2001), 10.

¹¹ Galip Atasagun, “Ziyaret Fenomeni”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/21 (2006), 35.

Ziyaret dindarlığının ortaya çıkmasında ve sürdürülmesinde istek ve beklentilerin gerçekleşmesi umudu, tehlikelerden emin olma beklentisi, hayata ve olaylara anlam verme çabası gibi psikolojik faktörler etkilidir. Türbe ziyaretleri bireylere psikolojik açıdan rahatlama, yaşanan sıkıntılarla başa çıkmaya ve kaygıların dinmesine yardımcı olma, geleceğe dair umut verme, benzer sıkıntıları yaşayan diğer insanlarla tanışmaya zemin hazırlama gibi faydalar da sağlamaktadır. Bunun yanında türbe etrafında gerçekleştirilen sosyal ve kültürel faaliyetler, ziyaretçilerine sosyalleşme imkânı sunması, bu mekânların çevresinde yaşayan insanların inanç ve kültürlerinden etkilenme gibi sosyolojik faktörler de ziyaretlerin artmasında etkilidir.¹²

Velilik özelliğinin ziyaret yerlerinin çoğunda hâkim bir karakter olduğu görülür. İslam kültüründe velilerin hem yaşarken hem de öldükten sonra keramet göstereceklerine inanılır.¹³ Her ne kadar bu düşünce kitabı İslam'a uygun olmasa da halk inanışında oldukça yaygındır. İslam'da türbe, mezar gibi yerleri ziyaret etmek yasak olmasa da buralardan medet ummak, buralarda yattığı bilinen kişilerden bir şeyler beklemek tevhit anlayışına uygun değildir. İslam'da Allah ile kul ilişkisinde hiçbir aracıya ihtiyaç yoktur. Bununla birlikte özellikle birtakım sıkıntılar ve problemler yaşayan kişilerde kutsala yakın olma, onunla daha yakın ve somut bir ilişki içinde olma istek ve beklentisi yoğun bir şekilde mevcuttur. Bundan dolayı da insanlar türbeleri ziyaret etmeyi, orada yatan kişinin hürmetine veya bizzat orada yatan kişiden bir şeyler ummayı sürdürmektedir.

Ziyaret yeri olarak kabul edilen türbe ve mezarlara birçok farklı dilek için gidilmektedir. Bu dileklerin gerçekleşmesi için de birtakım adap ve usullere dayalı pratikler gerçekleştirilmektedir.¹⁴ Ziyaret yerlerine ilgiyi artıran çeşitli faktörler vardır. Bunların başında orada yattığı düşünülen kişiyle ilgili özellikler gelmektedir. Bir tarikat şeyhi gibi günümüzde takipçileri olan veya Hz. Hızır, Eyüp Sultan, Mevlâna, Hacı Bayram gibi geniş kitleler tarafından bilinen ve önem verilen ayrıca hakkında çeşitli hikâye ve menkıbeler anlatılan kişilerin türbeleri daha fazla ziyaret edilmektedir. Bunun yanında ziyaretçi sayısını etkileyen önemli bir faktör de türbenin konumudur. Merkezî konumda veya önemli bir yolun kenarında olan, çevresinde etkinlikler düzenlenen, piknik ve mesire alanlarının yakınında bulunan türbelerin ziyaretçi sayısı fazladır. Ziyaretçi sayısının fazlalığının bir diğer sebebi gelen ziyaretçilerin sosyal, ticari vb. sebeplerle başka kişilerin gelişine vesile olmalarıdır. Türbeye gitmeyi alışkanlık hâline getiren kişi aynı veya farklı dileklerle tekrar türbeyi ziyaret etmekte; giderken sık sık başkalarını da yanında götürebilmektedir. İlk defa gidenler de etrafın kalabalık olduğunu görerek oranın önemli bir yer olduğunu ve orada insanların dileklerinin kabul olduğunu düşünmekte böylece kendileri de söz konusu türbeyi daha sık ziyaret edebilmektedir. Ayrıca türbenin etrafı kalabalıklaştıkça oraya okuyucu, falcı, duacı gibi kişiler de gelmekte ve bu insanlar oraya daha fazla kişinin gelmesine katkı sağlamaktadır.

Sanayileşme ve şehirleşmenin beraberinde getirdiği akılcılık ve maddiyat ziyaret olgusunun azalmasında etkili olmaktadır. İnsanların dinî bilgiye kolayca ve farklı kaynaklardan ulaşabilme imkânı dinin özünden kaynaklanmayan inançların zayıflamasını sağlamaktadır. Ayrıca sağlık imkânlarının gelişmesi de insanların türbeler yerine hastanelere yönelmesini artırarak ziyaret dindarlığının azalmasına etki eden faktörlerden biridir. Bununla birlikte bazı hastalıkların tedavisinin hâlâ bulunamaması, maddi imkânsızlıklar, psikolojik rahatsızlıklar ve stres gibi çeşitli faktörler sebebiyle insanlar türbelere müracaat etmeye devam etmektedir.

¹² Süleyman Abanoz, "Halk İnanışlarının Ortaya Çıkış Sebepleri", *Halk İnanışları ve Uygulamaları*, ed. Niyazi Akyüz – İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021), 37-46.

¹³ Durmuş Arık, "Kutsal Mekân ve Ziyaret Fenomeni", *Halk İnanışları El Kitabı*, ed. Durmuş Arık – Ahmet Hikmet Eroğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2020), 85.

¹⁴ Gökçe Zeynep Güzey, *İzmir'deki Kutsal Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar* (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 46.

2. HACI BAYRAM-I VELİ

2.1. Hayatı

Kaynaklarda Hacı Bayram-ı Veli'nin doğum tarihiyle ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır. Bunların hepsinde ortak olan husus XIV. yüzyılın ilk yarısında Ankara'da doğduğu bilgisidir.¹⁵ Çiftçi bir ailenin çocuğu olarak doğan Hacı Bayram, Ankara'da bulunan Kamedresede okur ve bir süre Bursa'daki medreselerde eğitim alır. Daha sonra tasavvufa yönelerek Somuncu Baba olarak bilinen Şeyh Hamîdüddin Aksarâyî (ö. 815/1412) tarafından Aksaray'a davet edilir ve onun yanında bir müddet kalır.¹⁶ Farklı kaynaklarda verilen bilgiler bir arada değerlendirildiğinde onun Aksaray'a gidişinin Yıldırım Bayezid'in Timur'a yenildiği ve Osmanlı'da şehzade mücadelelerinin yaşandığı fetret devrinin başlarında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu sıralarda altmış yaşlarında olan Hacı Bayram, Çelebi Mehmet'in başa geçtiği yıllarda (1413) Somuncu Baba'dan icazet alarak Ankara'ya döner ve çiftçilikle meşgul olmaya başlar. Bu dönemde çevresinde geniş bir derviş halkası toplanan Hacı Bayram, devlet için tehlikeli olduğu gerekçesiyle II. Murat'a şikâyet edilir. II. Murat'ın davetiyle ilgili ilginç bir menkıbe anlatılır: Bir saray çavuşu, onu Edirne'ye getirmesi, muhalefet ederse tutuklaması emredilerek Ankara'ya gönderilir. Çavuş, Ankara yakınlarına geldiğinde Hacı Bayram atına binerek çavuşu karşılamaya çıkar ve onu karşılayarak nereye gittiğini sorar. "*Hacı Bayram derler bir müddei varmış, bazı fesadati sultana arz olunduğundan onu Edirne'ye götürmeye geldim.*" deyince Hacı Bayram, çavuşa "*Aradığın kişi benim.*" der. Bu sırada onun mübarek yüzünde "nur-ı Muhammedi"yi temaşa eden çavuş, yaptığıının büyük bir küstahlık olduğunu anlayarak kendisinden özür diler.¹⁷

Anonim olarak anlatılan bir menkıbeye göre II. Murat, Hacı Bayram'a İstanbul'u alıp alamayacağını sorar. O da talebesi Akşemseddin ile henüz beşikte olan bebeğin (Fatih Sultan Mehmet) İstanbul'u fethedeceğini söyler. Ancak bu menkıbe güvenilir kaynaklarda yer almamaktadır. Aydın'ın verdiği bilgilere göre II. Murat'ın güvenini ve takdirini kazandıktan sonra öğrencilerinden vergi alınmayacağı müjdesi verilen Hacı Bayram'ın Ankara'ya dönmesine izin verilir.¹⁸ 1430 yılında Ankara'da ölen Hacı Bayram-ı Veli'nin türbesi Ankara'da Hacı Bayram-ı Veli Camii'nin bitişiğindedir.

2.2. Bayramiye Tarikatı

İyi bir dinî eğitim alan Hacı Bayram, ilerleyen yaşlarında tasavvufa yönelmiş ve Somuncu Baba'ya intisap etmiştir. 1413 yılında Ankara'ya dönerek irşat faaliyetlerine başlamıştır. Bu tarih aynı zamanda ona nispet edilen Bayramiye tarikatının kuruluş yılı olarak kabul edilir.

Hacı Bayram'ın birkaç şiiiriyle ona ait olma ihtimali zayıf bir risale dışında tarikatın özelliklerini anlatan herhangi bir eserinin varlığı bilinmemektedir. Eldeki sınırlı bilgilere göre Hacı Bayram'ın Edirne'den dönüşünden sonraki dönemde tarikatın Sünni hüviyeti belirgin bir şekilde müşahede edilmektedir. Hacı Bayram'ın çiftçilik yaparak geçinmesi, müritleriyle imece usulü ekin kaldırması, esnaf arasında "Ahi Baba" diye tanınması gibi bilgiler onun sosyal hayatının canlılığını ve halkla bütünleşen bir tasavvuf anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Onun döneminde Bayramiye daha çok köylü ve esnaf zümreleri arasında yaygınlık kazanmıştır. Hacı Bayram'ın ve ilk Bayrami şeyhlerinin Anadolu halkı arasında birlik ve beraberliğin sağlanması ve manevi hayatın şekillenmesi konusunda büyük katkıları olmuştur. Akşemseddin ile Akbıyık ve Molla Zeyrek'in de aralarında bulunduğu bir grup

¹⁵ Nihat Azamat, "Hacı Bayram-ı Veli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 15/442.

¹⁶ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü* (İstanbul: Literatür Akademi Yayıncılık, 2. Basım, 2018), 294.

¹⁷ Azamat, "Hacı Bayram-ı Veli", 15/442-445.

¹⁸ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 294.

Bayramiye mensubunun Fatih'le birlikte İstanbul'un fethine katılması tarikatın devlet nezdindeki itibarını daha da artırmıştır.¹⁹

İlk Türk tarikatı olma özelliği de taşıyan Bayramiye; Nakşibendiye ve Halvetiyye arası bir yapıya sahiptir. Hacı Bayram'ın ölümü sonrası tarikat 3 kola ayrılmıştır: Bursalı Ömer Dede Melamiye-i Bayramiye ekolünü geliştirirken Akşemseddin Bayramiye-i Şemsiye, Aziz Mahmud Hüdayi ise Celvetiye kolunu kurmuştur.²⁰

2.3. Hacı Bayram-ı Veli Külliyesi

Hacı Bayram-ı Veli Külliyesinin bulunduğu yer çok eski tarihlerden itibaren dinî bir merkezdir. Külliye'nin hemen bitişiğinde Hristiyanlık öncesi inançlara ait Kral Augustus Mabedi bulunmaktadır. Bu mabet kiliseye çevrilerek 395-1073 yıllarında kilise olarak kullanılmıştır. Kökeni çok eski dinî geleneklere dayanan bu mabedin bulunduğu yere Hacı Bayram-ı Veli Külliyesi inşa edilmiştir.²¹ "Ankara'nın en muteber ziyaretgâhı olan, Hacı Bayram-ı Veli'nin türbesini bünyesinde barındıran ve zaman içinde çeşitli onarımlar geçirip ek binalarla donatılan bu yapı topluluğu tarikatın asitanesi ve pir makamı olarak varlığını sürdürmüştür. Asitanenin meşihatı Hacı Bayram-ı Veli'nin neslinden gelen postnişinlerin tasarrufunda bulunmuştur. Külliye'nin vakıfları ve iradı padişahlar, hanedan mensupları ve devlet ricali tarafından yapılan ilavelerle artırılmış, Osmanlı Devleti'ndeki emsali içinde en geniş kapsamlı olan vakıflar arasına katılmıştır."²² Hacı Bayram-ı Veli Külliyesinin önemi Ankara'nın başkent olmasıyla birlikte daha da artmıştır. Özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'nın en önemli dinî yapısı olan külliye bir anlamda yeni kurulan Cumhuriyet'in dinî/manevi mekân ihtiyacını karşılamıştır. 21 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'nin açılışıyla ilgili genelgesinde yer alan şu maddeler Külliye'nin Cumhuriyet için önemini göstermektedir:

- 1.Yüce Allah'ın izinleriyle Nisan'ın 23. Cuma günü cuma namazından sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açılışı yapılacaktır.
- 2.Vatanın istiklâli, Yüksek Hilafet ve Saltanat makamının kurtarılması gibi en önemli ve hayati görevleri yerine getirecek olan Büyük Millet Meclisinin açılış gününün cumaya rastlatılmasıyla adı geçen günün kutsallığından yararlanılacak ve bütün sayın milletvekillerinin hazır bulunmalarıyla Hacı Bayram-ı Veli Camii'nde cuma namazı kılınarak Kur'an ve dualardan da manevi güç alınacaktır. Kutsal emanetleri ve sancağı şerifi taşıyarak özel daireye gidilecektir. Özel daireye girilmezden önce bir dua okunacak, kurbanlar kesilecektir.²³

3. YÖNTEM

3.1 Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel paradigma içerisinde yer alan fenomenolojik çözümleme modeli kullanılmıştır. Bu model "farkında olduğumuz ancak derinlemesine bir anlayışa sahip olmadığımız olgular üzerine odaklanmaktadır. Bu nedenle, modele özü görüntüleme yöntemi de denilir."²⁴ Öze ulaşma çabası deneyimlerin ve yaşantıların gerçekte ne anlama geldiğiyle ilgilenir. Öze ulaşmak için bir olgunun bireyde yarattığı algı, duygu ve düşünce incelenir. Bu yöntemde bireyin olguyu nasıl yorumladığı ya da olgunun birey için ne anlama geldiği önemlidir. Çalışmada Hacı Bayram-ı Veli türbesini ziyaret edenlerin bu ziyarete yükledikleri anlam, ziyaret sırasında yaptıkları uygulamalar ve yaşadıkları duygular, türbeden beklentileri gibi hususlar psikososyal açıdan incelenecektir. Bundan dolayı çalışmada fenomenolojik

¹⁹ Fuat Bayramoğlu - Nihat Azamat, "Bayramiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 5/271.

²⁰ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2. Basım, 2017), 77.

²¹ Sargon Erdem, "Ankara", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 3/202-203.

²² M. Baha Tanman, "Hacı Bayram-ı Veli Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 14/448.

²³ Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk Din ve Din Adamları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 11. Basım, 2013), 263.

²⁴ Ali Şimşek, "Araştırma Modelleri", *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, ed. Ali Şimşek (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018), 97.

çözümleme modeli tercih edilmiştir. Böylece ziyaret fenomeninin ziyaret edenler açısından değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu araştırmanın çalışma grubunu Ankara Hacı Bayram-ı Veli türbesini ziyaret eden kişiler oluşturmaktadır. Bu kapsamda görüşme talebini kabul eden 47 kişinin mülakat sorularına verdiği cevaplar çözümlenmiş ve yorumlanmıştır.

3.2. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak gözlem ve mülakat teknikleri kullanılmıştır. Gözlem, araştırmada ihtiyaç duyulan verilerin insan, toplum ya da doğa gibi belli hedeflere odaklanılarak çıplak gözle ya da bir araç kullanılarak izlenmesi suretiyle toplanması sürecini tanımlar. Herhangi bir araştırmada insan davranışları ve hareketleri bu yöntemin esasını oluşturur. Çalışmanın hedef kitlesi doğal ve açık bir yöntemle izlenir, kaydedilir, tanımlanır, analiz edilir ve yorumlanır. İnsanla ilgili olarak yapılan pek çok araştırma genel olarak gözlem içermektedir.²⁵ Mülakat (görüşme) ise araştırmada cevabı aranılan sorular çerçevesinde ilgili kişilerden veri toplama şeklinde ifade edilebilir. Görüşme belirli bir araştırma konusu veya bir soru hakkında derinlemesine bilgi sağlar.²⁶ Konuyla ilgili yapılan çalışmalar gözden geçirildikten sonra türbeye gelen ziyaretçiler gözlemlenmiş, onların türbeye karşı nasıl bir yaklaşım gösterdikleri ve türbe etrafında sergiledikleri davranışlar incelenmiştir. Bu verilerden ve yapılmış benzer çalışmalarda kullanılan görüşme sorularından yararlanarak mülakat soruları hazırlanmıştır. Hazırlanan yarı yapılandırılmış mülakat soruları kullanılarak gönüllü katılımcılardan bilgi edinilmiştir. Bu kapsamda onlara yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, yaşadıkları yer gibi demografik özellikleri, türbeye geliş amaçları, kaçınıcı kez geldikleri, gelme sebepleri, türbeden beklentileri, türbeye gelmeden önce ve türbe etrafında yaptıkları uygulamalar, türbeye gelişin onlar üzerindeki etkileri ve yaşadıkları tecrübeler hakkında sorular sorulmuştur. Verilen cevapların bir kısmı sesli olarak kaydedilmiş; sesli kayıt kullanılmasını istemeyen katılımcıların yanıtları ise yazılı olarak not edilmiştir. Bunun yanında ziyaretçiler müşahede edilmiş ve sergilemiş oldukları davranışlardan bazı çıkarımlar yapılmıştır.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Yarı yapılandırılmış mülakat için sorular belirlendikten sonra Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığına onay için başvurulmuştur. Kurulun 11/11/2022 tarih, 12 sayılı toplantı, 2022/421 numaralı kararı ile "Ziyaret Dindarlığı Üzerine Psikososyolojik Bir Araştırma: Hacı Bayram-ı Veli Örneği" isimli çalışmanın etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir. 2022 yılı Kasım ve Aralık aylarında öncelikle haftanın farklı günlerinde veri toplamak amacıyla Hacı Bayram-ı Veli Külliyesine gidilmiş; türbenin içinde, etrafında ve camide insanların davranışları gözlemlenmiştir. Bu sırada notlar alınmış ve türbe etrafında kişilerin yüzlerinin belirgin olmayacağı, davranışlarını ortaya çıkaran bazı fotoğraflar çekilmiştir. Bu süreçte insanlarla doğrudan gelişen diyaloglara girilmiş ve bunlarla ilgili notlar alınmıştır. Katılımcılar arasında çeşitliliği sağlayabilmek amacıyla haftanın her günü -özellikle cuma, cumartesi ve pazar günleri- türbeye gidilmiştir. Cuma günü gelenlerin türbede daha fazla zaman geçirdiği ve diğer günler yapılmayan birtakım uygulamalar yaptıkları fark edilmiştir. Türbenin etrafına dua etmek için yaklaşan veya dua ettikten sonra mekândan ayrılmak üzere olan kişilerle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlarda, katılımcılara önce çalışmanın amacı, elde edilen verilerin araştırma amacı dışında kullanılmayacağı, kişisel bilgilerinin istenmeyeceği ve mülakatı istedikleri zaman bırakabilecekleri açıklanarak katılımcıların onayı alınmıştır. Daha sonra belirlenmiş sorular çerçevesinde, mülakatların tamamı bizzat araştırmacı tarafından yüz yüze yapılmıştır. Mülakatlar ortalama 10-15 dakika sürmüştür. Mülakata katılmak istemeyen 3 kişi, mülakata katılıp soruların çoğuna cevap vermeyen 1 kişi ve mülakatı yarıda bırakan 1 kişi dışında toplam 47 kişi mülakatı başarılı bir şekilde tamamlamıştır.

²⁵ Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 22. Basım, 2016), 140.

²⁶ Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 153.

Ziyaretçilerin verdiği cevaplar belirli başlıklar altında gruplandırılarak tablo hâline getirilmiş ve değerlendirilmiştir. Bunun yanında bazı cevaplar bağımsız olarak yorumlanmış ve kişileri türbe ziyaretine yönlendiren sebepler psikososyolojik açıdan analiz edilmiştir. Gözlem ve mülakat gibi nitel verilerin analizinde en sık kullanılan teknikler betimsel analiz ve içerik analizidir. İçerik analizi elde edilen verilerin daha yakından incelenmesini ve bu verileri açıklayan kavram ve temalara ulaşılmasını gerektirdiği ve daha çok neden-sonuca dayalı sistematik bir analize dayandığı için²⁷ bu çalışmada tercih edilmemiştir. Betimsel analizde ise elde edilen veriler, daha önceden belirlenen gruplar hâlinde özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sonuçlarına göre sınıflandırılabilir gibi veri toplama aşamalarında (gözlem ya da mülakat) elde edilen ön bilgiler ışığında da düzenlenebilir. Bu analiz türünde, veri kaynaklarından alıntılar yapmak, çalışmanın güvenilirliği ve sıhhati açısından yararlı olabilir.²⁸ Bu çalışmada da katılımcıların verdiği cevaplar belirli başlıklar altında toplanarak değerlendirildiği ve elde edilen veriler katılımcıların ifadelerinden yapılan alıntılarla araştırmacı tarafından manuel olarak yorumlandığı için betimsel analiz kullanılmıştır.

3.4. Çalışmanın Amacı ve Sınırlılıkları

Bu çalışmanın problemlerini; “İnsanlar kutsal kabul edilen mekânları hangi amaç ve güdülerle ziyaret etmektedir?”, “İnsanların bu mekânlardan beklentileri nelerdir?”, “Bu mekânlarda gerçekleştirilen uygulamalar nelerdir?” soruları oluşturmaktadır.

Bu çalışma; kutsal addedilen mekânların neden ziyaret edildiğini, buralarda ne tür dinî davranışlar sergilendiğini Hacı Bayram-ı Veli Külliyesi örneğinde incelemektedir. Çalışmanın amacı, kutsal mekân ziyaretlerinin arkasındaki nedenleri; ziyaret sırasında ve sonrasında ortaya çıkan duygu ve düşünceleri psikososyal açıdan analiz etmektir.

Araştırma; görüşme yapılan zaman aralığıyla, görüşmenin gerçekleştirildiği mekânla, kullanılan yöntem tekniklerle, katılımcılara sorulan sorularla, onların verdikleri cevaplarla, araştırmacının gözlem ve mülakat yeteneğiyle sınırlıdır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Yapılan gözlemlere göre havanın soğuk olmadığı cuma günlerinde Hacı Bayram-ı Veli türbesinin yakınına tarikat şeyhi görünümündeki bir kişi gelir ve kendisinden tavsiye isteyenlere tavsiyede bulunur, dua isteyenlere de dua eder. Bu kişinin çevresine kısa sürede büyük bir kalabalık toplanır. Etraftaki görevliler halka, fazla yaklaşmalarını söylemesine rağmen insanlar onun çok yakınına yaklaşarak elini tutmaya ve ona dokunmaya devam eder. Onun gelişine yardımcı olan bir kişi ise bir taraftan fotoğraf çekilmesini engellemeye çalışırken diğer taraftan “O da sizin gibi bir insandır. Ne istiyorsunuz? O dinlenmek için burada oturuyor.” diyerek insanları uyarır. Türbe ziyareti yapan kişiler genellikle buralarda dualarının kabul olacağını düşünür. Dolayısıyla din büyüğü gibi görünen bir kişiden dua isteme ve ondan himmet bekleme fırsatını kaçırmaz. Hacı Bayram-ı Veli türbesindeki kalabalığı gören bazı satıcıların da bölgeye gelmesiyle belirli günlerde türbenin etrafı âdeta bir panayır yerine döner. Ayrıca cuma günü daha fazla ziyaretçinin geldiği, bu gün gelenlerin türbede daha uzun süre kaldığı, özel birtakım dua ve ritüellere diğer günler gelenlerden daha fazla müracaat ettiği gözlemlenmektedir.

Ziyaretçilerin artmasını bilhassa uzak yerlerden kişilerin gelmesini sağlayan bir husus da kişilerin gözünde türbenin belirli bir dilek konusunda uzmanlaşmasıdır. Anadolu’daki bazı türbeler özel birtakım dileklerin gerçekleşmesine vesile olan yerler olarak bilinmektedir.²⁹

²⁷ Ali Yıldırım – Hasan Şimşek, *Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 6. Basım, 2008), 89; Catherine Dawson, *Araştırma Yöntemlerine Giriş Araştırma Projesi Yürüten Tüm Araştırmacılar İçin Pratik Bir Kılavuz*, çev. Çetin Toraman, çev. ed. Asım Arı (Konya: Eğitim Yayınevi, 2015), 96.

²⁸ Remzi Altunışık vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı* (Sakarya: Sakarya Kitabevi, 3. Basım, 2004), 234.

²⁹ Ali Köse – Ali Ayten, *Popüler Dindarlık Türbeler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2. Basım, 2018); Emrah Yavuz, *Harput Halk Kültüründe Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 105-106; Özlem

Ancak araştırma konumuz olan Hacı Bayram-ı Veli türbesi için böyle bir durum söz konusu değildir; türbe insanlar tarafından birçok özellik atfedilen ve çok farklı dilekler için ziyaret edilen bir yerdir. Yapılan mülakatlar sonucunda Hacı Bayram-ı Veli türbesine gelenler hakkında elde edilen bilgiler toplu olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılar Hakkında Demografik Bilgiler

Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Meslek	Geldiği yer	Kaçıncı gelişi
32 kadın	18-30 yaş (9 kişi)	Okuma-yazma	Ev hanımı (21 kişi)	Ankara merkez	Sürekli gelen (19 kişi)
15 erkek	31-40 yaş (7 kişi)	bilmiyor (2 kişi)	Memur (9 kişi)	Ankara merkez	Ara sıra gelen (18 kişi)
	41-50 yaş (25 kişi)	İlköğretim (16 kişi)	İşçi (8 kişi)	Çevre ilçeler	İlk defa gelen (10 kişi)
	51-60 yaş (3 kişi)	Ortaöğretim (17 kişi)	Serbest (4 kişi)	Ankara dışı	(14 kişi)
	60 yaş üstü (3 kişi)	Üniversite (12 kişi)	İşsiz (5 kişi)		

4.1. Katılımcıların Cinsiyet, Yaş ve Meslek Durumlarıyla İlgili Bilgiler

Yapılan araştırmada türbeye gelenlerin büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğu görülmüştür. Üstelik cuma günü yapılan gözlemlerde cuma namazı dolayısıyla kalabalık bir erkek cemaat bulunmasına rağmen namazdan hemen sonra kadınların türbeye yoğun bir şekilde geldiği tespit edilmiştir. Bu durum konuyla ilgili yapılmış diğer çalışmalarla da paralellik arz etmektedir.³⁰ Erkek ziyaretçilerin bir kısmının ise kadınları türbeye getirdikleri bu sayede kendilerinin de türbeyi ziyaret ettiği görülmektedir. Bununla birlikte yanlarında kadın olmadan gelen erkeklerin sayısının da azımsanmayacak düzeyde olduğu söylenebilir. Köse ve Ayten'e göre kadınlar camiye gitme imkânları daha az olduğu için kutsal mekân ihtiyaçlarını türbeleri ziyaret ederek karşılamakta bundan dolayı da türbeleri erkeklere göre daha sık ziyaret etmektedir. Benzer bulgu bu çalışmada da ortaya çıkmış ve ziyaretçilerin oranı dikkate alınarak kadınlarla, erkeklere göre daha fazla görüşme gerçekleştirilmiştir (32 kadın 15 erkek).

Yapılan mülakatlarda 18-30 yaş arası 9 kişiyle, 31-40 yaş arası 7 kişiyle, 41-50 yaş arası 25 kişiyle, 51-60 yaş arası 3 ve 60 yaş üstü 3 kişiyle görüşülmüştür. Yaş dağılımına bakıldığında Hacı Bayram türbesine her yaşta insanın geldiği ve kendi yaşına, sosyoekonomik durumuna göre çeşitli isteklerde bulunduğu görülmüştür. Gençler genellikle iş bulmak için dua ederken 30 yaşlarında iş bulmanın yanında hayırlı bir gelecek isteği de dikkat çekmiştir. 30-40 yaş civarında maddi isteklerde (ev, araba almak vb.) ve bazı psikososyal isteklerde (ailenin huzura kavuşması, yaşanan sıkıntıların aşılması gibi) artış olmuştur. 40 yaşlarından sonra ise genellikle çocuk ve torunlar için isteklerde bulunulmuş ve yaş ilerledikçe ahirete yönelik duaların oranı yükselmiştir.

Görüşme yapılan katılımcıların eğitim seviyesine bakıldığında 2'sinin okuryazar olmadığı, 16'sının ilköğretim, 17'sinin ortaöğretim, 12'sinin ise üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar türbeye gelenlerin eğitim düzeyinin genel olarak yüksek olduğunu göstermektedir.

Görüşülen katılımcıların mesleklerine göre dağılımı incelendiğinde 21'inin ev hanımı, 9'unun memur, 8'inin işçi, 5'inin işsiz olduğu; 4 kişinin ise kendi işini yaptığı görülmüştür. Kendi işini yapanların arasında yazılım mühendisliği, avukatlık gibi mesleklerden insanlar da mevcuttur. Mülakatların bir kısmının cuma günü mesai saatlerinde yapılmasına rağmen

³⁰ Ünalın, *Bayburt'taki Ziyaret Yerleri ve Buna Bağlı İnanışlar* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 197-200.

³⁰ İhsan Çapcıoğlu, "Ziyaret Fenomeni Bağlamında Hacı Bayram-ı Veli Türbesi ve Tesirleri", *Halk İnanışları ve Uygulamaları*, ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021), 474-477; Halime Korkmaz - Fatma Odabaşı, "Türbe Ziyaretlerinin Sosyo-Kültürel ve Dini Nedenleri: Kastamonu Örneği", *Toplum Bilimleri Dergisi* 15/30 (2021), 218-219.

birçok çalışan kişinin türbe ziyaretinde bulunması dikkat çekicidir. Bu durum çeşitli meslek gruplarından insanlar tarafından türbe ziyaretine önem verildiğini göstermektedir.

4.2. Katılımcıların Geliş Sıklıkları ve Geldikleri Yerlerle İlgili Bulgular

Türbeyi ziyaret edenlerin büyük çoğunluğu zaman zaman buraya gelen kişilerden oluşmaktadır. Bunlardan 19 kişi sık sık, 18 kişi ise ara sıra ziyaret ettiğini söylemiştir. İlk defa gelenlerin sayısı ise 10'dur. Bunların bir kısmı şehir dışından gelen ve gelmişken de türbeyi ziyaret etmek isteyen kişilerdir. İlk defa gelenlerden bazıları genellikle türbe ziyaretine çok sıcak bakmayan, bir yakınının tavsiyesi/ısrarı üzerine gelenlerdir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu Ankara'nın merkez ilçelerinden gelirken Ankara'nın uzak ilçelerinden gelenler de bulunmaktadır. Ankara'nın uzak ilçelerinden gelenlerin sayısı 6'dır. Bunun yanında Malatya, Sivas, Aksaray, Çorum ve Konya gibi farklı şehirlerden de ziyaretçi gelmiştir. Bu kişilerden 2'si özellikle türbeyi ziyaret için Ankara'ya geldiğini ifade etmiştir. Diğerleri ise Ankara'ya geliş sebeplerinin türbe ziyareti olmadığını söylemiştir. Canel Çınarbaş ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada da kadınların erkeklere göre daha fazla türbe ziyareti yaptığı; türbeye hem yakın hem de uzak yerlerden gelen olduğu ve farklı sebeplerle şehre gelenlerin de ziyarette bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.³¹ Bir ziyaretçi de "Aslen Konyalıyım, Amerika'da yaşıyorum ve yazılım mühendisi olarak çalışıyorum. Memleketime geldiğimde ailemi de alıp Hacı Bayram-ı Veli türbesini ziyaret etmek istedim. Burası bana büyük bir huzur veriyor. Hacı Bayram'ın hayatını araştırarak geldim. Kendisi çok değerli bir veli. Ancak ben sadece buradaki manevi ortam için geldim. Duayı Allah'a ederim." (Erkek, 33 yaş) şeklinde geldiği yeri ve gelme amacını açıklamıştır. Ziyaretçilerden bazıları da Ankara'daki akrabasının yanına geldiğini, akrabasının Ankara'da gezdirirken Hacı Bayram'a da getirdiğini belirtmiştir. Bu ifadelerden çeşitli amaçlarla çevre ilçelerden veya şehir dışından gelenlerin türbeyi ziyaret etmeden Ankara'dan ayrılmak istemediği, Ankara'da yaşayanların da kendileri türbeyi ziyaret ettiği gibi misafirlerini de buraya getirdiği anlaşılmaktadır. Örneğin bir katılımcı türbeyi ziyaret sebebini şöyle açıklamıştır: "Akrabam bizi ziyaret etmek için Ankara'ya geldi. Ankara'da onu gezmeye getireceğim en güzel yerin Hacı Bayram-ı Veli Külliyesi olduğunu düşündüm. Buraya gelince büyük bir ferahlık hissediyoruz. Akrabam da burayı çok sevdi. Hem namazımızı kılıp dua ettik hem de sıkıntılarımız için dua edip günahlarımız için af diledik." (Kadın, 36 yaş) Bu kişilerin ziyaretlerinde türbenin merkezî bir konumda yer alması, çevresinde tarihî, turistik yerlerin bulunması ve ailecek vakit geçirme imkânlarının olmasının da etkili olduğu tahmin edilmektedir.

Tablo 2: Katılımcılar Hakkında Betimleyici Bilgiler

Gelme hazırlığı	Gelmenin amacı	özel Türbede yaptıkları	Yaşanan tecrübeler	Hacı Bayram'ı tanıyor mu
Abdest (42 kişi)	Genel dua (12)	Dua etmek (40)	Çağrıldığını düşünme (1)	İyi bilen (3 kişi)
Kur'an (9 kişi)	Ekonomik istekler (12)	Kur'an okumak (22)	Anlatamadığı bazı özel duygular (4)	Orta bilen (7 kişi)
Dua (11 kişi)	Özel talepler (6)	Türbenin kilidine anahtar sokmak (1)	Manevi bir ferahlık hissetme (35)	Veli veya büyük bir zat olduğunu düşünen (37 kişi)
	Manevi ortam (8)	Sadaka kutusuna para atmak (4)	Geldiğinde korunduğu ve dileklerinin kabul olduğu duygusunu yaşama (11)	
	Sıkıntidan kurtulmak (5)	Lokum vb. dağıtmak (3)		
	Şefaaf, tövbe, af beklentileri (2)			
	Kısmet (5)			
	Diğer (4)			

³¹ Deniz Canel-Çınarbaş, vd. "Visiting Shrines: A Turkish Religious Practice and Its Mental Health Implications", *International Journal for the Advancement of Counselling* 35 (2003), 16-32.

4.3. Katılımcıların Gelmeden Önce Yaptıkları Hazırlıklarla İlgili Bulgular

Türbeye gelen kişilerden 5'inin ziyaret öncesinde herhangi bir hazırlık yapmadığı ve buraya gelmişken dua etmek istediği tespit edilmiştir. Bu kişilerden 4'ü özel bir isteğinin olmadığını sadece genel olarak huzurlu bir hayat ve günahlarının affı gibi konularda dua ettiğini ifade etmiştir. Tespitlerimize göre belli bir amaçla gelen ziyaretçiler türbede daha çok vakit geçirmektedir. Örneğin 47 ziyaretçinin 42'si türbeye mutlaka abdestli geldiğini, evden abdest alarak gelmemiş olsalar dahi türbenin yakınındaki şadırvanda abdest almadan türbenin yanına gelmediğini dile getirmiştir. İşsiz çocuğu için dua etmeye geldiğini söyleyen bir ziyaretçi "*Cuma günleri düzenli olarak geliyorum. Geleceğim gün daha sabah saatlerinden itibaren heyecan hissederim. Gelmeden önce mutlaka Yasin ve bazı kısa sureler okurum. Evden dua ederek ve abdestli bir şekilde çıkarım.*" (Kadın, 48 yaş) ifadeleriyle yaptığı hazırlıktan bahsetmiştir. Bunların 9'u abdest almakla yetinmediğini evde Kur'an-ı Kerim ve bazı dualar ederek hazırlık yaptığını ve manevi olarak türbeye gelme bilinciyle hareket ettiğini dile getirmiştir. 11 kişi de evde dua ederek türbeye geldiğini dile getirmiştir. Gözlemlerimizde fark ettiğimiz bir husus da başörtülü kadınlar çoğunlukta olmakla birlikte başı açık birçok kadının da türbeyi ziyaret etmesidir. Bunlardan birçoğu yanlarında başörtüsü getirerek başını örtmekte bazıları ise başı açık olarak türbeyi ziyaret etmektedir. Ancak cuma günleri, namazdan hemen sonra gelen ziyaretçilerin çoğunun başını örttüğü görülmüştür. Muhtemelen bu kişiler evlerinden türbe ziyareti amacıyla ve özellikle de cuma saatine denk getirecek şekilde geldikleri için hazırlıklı gelmişler ve türbeye saygıları sebebiyle ve isteklerinin gerçekleşmesine katkı yapacağı düşüncesiyle başlarını örtmüşlerdir. Bu durum türbenin oldukça geniş bir kesime hitap ettiğini göstermektedir. Türbeyi ziyaret edenler arasında eğitim ve sosyoekonomik seviyesi yüksek pek çok kişinin de olması bu düşünceyi doğrulamaktadır.

Türbe civarında yapılan gözlemlerde, cuma namazı sırasında kenarda bekleyen ve namazın farzının bitmesiyle türbeye gelerek dua eden kişiler olduğu müşahade edilmiştir. Başörtülü olmayan ve cuma namazı kılanların önünden rahatça geçen birçok kadının da türbeye dua etmek için geldiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra medrese öğrencisi görüntüsü veren bazı gençlerin de türbeyi ziyaret ettiği ve uzun uzun Kur'an okuduğu görülmüştür.

4.4. Katılımcıların Gelme Amaçları ve Bunların Gerçekleşmesi için Yaptıkları Uygulamalarla İlgili Bulgular

12 kişinin genel dünyevi ve uhrevi dua etmek amacıyla, 8 kişinin buradaki manevi ortamı teneffüs etmek isteğiyle, 5 kişinin sıkıntılardan kurtulmalarına vesile olması beklentisiyle, 2 kişinin şefaathat ve af umuduyla, 6 kişinin ise birtakım özel taleplerle geldiği anlaşılmaktadır. Ekonomik sebeplerde ev sahibi olmak (5 kişi), işe girmek (5 kişi) ve araba alabilmek (2 kişi) gibi beklentiler öne çıkmaktadır. 5 kişinin de kısmet için dua etmek isteğiyle geldiği; bunlardan 4'ünün çocuğuna 1'inin ise kendisine dua ettiği tespit edilmiştir. Bunun yanında hamile bir kadının çocuğunun sağlıklı doğması, 1'er kişinin de erkek çocuğa sahip olmak, mahkemeyi kazanmak, çocuğunun konuşabilmesi gibi istekleri sebebiyle geldiği sonucuna ulaşılmıştır. 6 kişi ise duasının içeriği hakkında bilgi vermek istememiştir. Ayrıca babasının iyileşmesi ve ev sahibi olmak için yaptığı duanın kabul olması üzerine şükür amaçlı gelen 2 kişi de bulunmaktadır. Yapılan bir çalışmaya göre ziyaretçilerin türbeye geliş sebepleri arasında 1. sırada ruhen rahatlamak, 2. sırada evliyalar haftası, sünnet ve düğün gibi önemli günleri yad etmek, 3. sırada ise işe girmek vb. taleplerin gerçekleşmesini ummak gelmektedir.³²

Mülakat sonuçlarından hareketle ekonomik durum ve eğitim seviyesi yükseldikçe dualarda psikososyal ve uhrevi isteklerin öne çıktığı fark edilmiştir. Kısmet için gelenlerin hepsini bayanlar oluşturmaktadır. Dikkat çeken bir husus da çocuğuna kısmet için gelen kadınların genellikle ev hanımı olması ve çocuklarının yaş ortalamasının 30 civarında

³² Korkmaz – Odabaşı, "Türbe Ziyaretlerinin Sosyo-Kültürel ve Dini Nedenleri", 216-217.

olmasıdır. Dolayısıyla bu kadınların 30 yaşından önce çocuklarının evlenmelerini beledikleri anlaşılmaktadır. Ekonomik sebeplerle gelenler açısından kadın ve erkeklerin sayısı birbirine yakın olsa da erkeklerde daha çok iş bulma, kadınlarda ise ekonomik sıkıntılardan ortadan kalkması ve ev sahibi olma gibi istekler dikkati çekmektedir. İstanbul'daki türbelerden Telli Baba türbesine genellikle kısmet için gidildiği; Yuşa türbesine ise kızının evlenmesini isteyen, evlenmek, iyileşmek isteyen, çocuğunun üniversite sınavını kazanmasını dileyen, bir araba, bir arsa ya da bir ev beklentisi olan, eşyle ya da ailesiyle yaşadığı problemlere çare arayan vb. kişilerin gittiği yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır.³³ Yeğin'in anket yöntemiyle yaptığı bir çalışmada da Hayrettin Tokadî'nin türbesini ziyaret edenlerin türbede yaptıkları faaliyetlerin büyük oranda bu çalışmayla benzer olduğu ancak gelenlerin %58,3'ünün hiçbir dilekte bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.³⁴

Ziyaretçilerin geneli isteklerinin kabulü için türbeye girerek dua etmeye çalışmaktadır. Giremeyenler de iyice yaklaşarak dua etmektedir. Bir ziyaretçi kalabalık sebebiyle türbeye giremediğinden yakınırken diğeri ona *"O mübarek bizi her yerden duyar ve görür. Türbenin içine girmeye gerek yok."* (Kadın, 52 yaş) şeklinde cevap vermiştir. Bu tür söylemler, bazı ziyaretçilerin türbede yatan şahsın onları gördüğü ve onlara yardım ettiği şeklindeki düşüncelerini yansıtmaktadır. Yapılan bir çalışmada da türbede yapılan duaların gelmeden yapılanlara göre daha fazla kabul olacağına dair bir beklenti olduğu sonucuna ulaşılmıştır.³⁵

Duanın (40 kişi) yanında ezberden bazı kısa sureler okuduğunu (19 kişi) ifade eden ziyaretçilerin sayısı oldukça yüksektir. 3 kişi yanında getirdiği mushaftan Yasin, Mülk vb. sureler de okumakta hatta çok uzun süre boyunca türbenin yanında durup Kur'an okuyanlar da bulunmaktadır. Birçok kişinin ise lokum, şeker, çikolata, küp şeker vb. yiyecekler dağıttığı görülmüştür. Türbenin yakınındaki yardım kutusuna para atan 4 ziyaretçi, sadaka vermenin Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olacağını bu sayede dualarının kabul olma ihtimalinin de artacağını düşündüğünü bildirmiştir. Dikkat çeken bir durum ise kişilerin aynı sadaka kutusunun farklı deliklerine veya farklı sadaka kutularına para atma gibi bir çabaya girmeleridir. Bu şekilde davranan bir ziyaretçiye sebebi sorulduğunda *"Farklı kişilere sadaka vermek daha iyi. Burada o imkân olmadığı için içimden farklı deliklere sadaka atmak geldi. Böylece Allah'ın rızasını kazanacağımı ve duamın kabul olacağını düşünüyorum."* (Erkek, 36 yaş) demiştir. Bir kişinin türbenin kenarında bulunan bir kapıya anahtar soktuğu görülmüş ve yapılan görüşmede arkadaşının böyle yaptıktan sonra 2 ay geçmeden ev sahibi olduğunu bu nedenle kendisinin de yaptığını söylemiştir. Bir ziyaretçi 4 cuma üst üste gelirse ev sahibi olma duasının kabul olacağını duyduğunu bundan dolayı da 3 haftadır cuma günü gelerek dua ettiğini ve haftaya da mutlaka geleceğini ifade etmiştir. Başka bir ziyaretçi; arkadaşının 2 yıldan beri iş arayan çocuğunun burada lokum dağıtarak sadaka verip dua ettikten 2 ay sonra işe girdiğini, kendi çocuğunun işe girmesi için de aynı şekilde yapmaya geldiğini aktarmıştır. 40 yaşlarında bir kadın da uzun süre işsiz olan oğlunun işe girmesi için birçok kez dua etmeye geldiğini ancak oğlu türbeye gelmediği için duasının kabul olmadığını belirtmiştir. Ev sahibi olmak istediğini söyleyen bir kişi özellikle türbede sala ile ezan arasında yapılan duaların kabul olduğunu duyduğu için cuma günleri gelerek bu saatlerde dua ettiğini dile getirmiştir.

Bir ziyaretçi ev almak için bir miktar para biriktirdiğini fakat elindeki parayla istediği özelliklerde bir ev bulamadığını; buraya istediği gibi bir ev bulabilmek ya da beğendiği eve yetecek kadar para kazanmak için dua etmeye geldiğini ifade etmiştir. Büyük bir geçim sıkıntısı içinde olduğunu söyleyen 40 yaşlarında bir erkek ziyaretçi türbeye maddi sıkıntılardan kurtulmak amacıyla dua etmeye geldiğini dile getirmiştir. Ayrıca bu ziyaretçi

³³ Deniz Canel-Çınarbaş, "İslami ve İslam Öncesi İnançlar ve Psikoloji: Türkiye'de Yerel Sağlık Yöntemleri Bağlamında Türbe ve Hoca Ziyaretleri", *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi* 2/1 (2015), 34.

³⁴ Hüseyin İbrahim Yeğin, "Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Sebepleri: Hayrettin Tokadî Türbesi", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/1 (2015), 294.

³⁵ Canel-Çınarbaş, vd. "Visiting Shrines: A Turkish Religious Practice and Its Mental Health Implications", 16-32.

“İşlerinizde ne yapacağınızı şaşırduğunuzda kabir ehlerinden yardım isteyiniz.”³⁶ şeklinde bir hadis duyduğunu bundan dolayı da buraya gelerek Hacı Bayram aracılığıyla sıkıntıdan kurtulmayı umduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu kişi, verenin Allah olduğunu bildiğini fakat velilerin hem bu dünyada hem de öbür dünyada Allah’ın izniyle şefaet etmelerinin ve iyi insanlara yardım etmelerinin mümkün olduğunu söylemiştir. Bu rivayet her ne kadar güvenilir hadis eserlerinde yer almasa da türbeden beklentisi olan kişilerin davranışlarını anlaşılır kılmaktadır. Özellikle bazı dinî gruplarda velilerin hem yaşamlarında hem de öldükten sonra insanlara yardım etmeye devam edeceği şeklinde bir inancın olması da bu tür beklentileri artırmaktadır. Ziyaretçilerden biri aslında türbede yatan kişilerin doğrudan bir fayda sağlamayacağını bildiğini ifade ettikten sonra şöyle bir olay aktarmıştır. “Ben medrese talebesi olduğum yıllarda köpeklerden çok fazla korkuyordum. Bir gece oldukça geç saatlerde kimsenin olmadığı bir sokakta, görünüşünden saldıracığını düşündüğüm bir köpekle karşılaştım. O zamanlar velilerin yardıma geleceği bize öğretilmişti. O çaresizlik anımda ‘Yetiş! Ya şeyhim.’ diye seslendim. Köpek birdenbire döndü ve gitti. Şu anda ölümlerden bir şey istenmeyeceğini düşünüyorum. Fakat yaşadığım bu olayı anlamlandırmakta da zorlanıyorum.” (Erkek, 26 yaş). Bu tür örnekler göstermektedir ki kişiler, üstesinden gelemeyeceklerini düşündükleri bir durumla karşılaştıkları zaman türbelere ve diğer manevi unsurlara başvurma eğilimi sergileyebilmektedir. Ziyaretçilerin türbede yaptıkları faaliyetin cinsiyete, yaşa, eğitim seviyesine ve çalışıp çalışmamaya göre çok fazla değişmediği değerlendirilmektedir. Örneğin ev sahibi olmak için türbenin kilidini anahtar sokan kadın orta yaşlarda, üniversite mezunu ve çalışan bir kişidir. Diğer faaliyetleri de hem kadınlar hem de erkekler benzer oranlarda yapmaktadır.

Dinin hayata anlam verme işlevinin yanında bir diğer önemli işlevi de ihtiyaç hâlinde bir başvuru kaynağı olmasıdır. İnsanlar başlarına gelen bir sıkıntıyı aşmak veya istedikleri bir şeye ulaşmak amacıyla ilahi yardıma müracaat etmektedir. İhtiyaç dindarlığı olarak isimlendirilen bu yönelimde genellikle somutlaştırma eğilimi de göze çarpmaktadır. Her ne kadar Allah’ın her dileği duyduğu ve bildiği kabul edilse de kutsal olduğu düşünülen bir mekânda ve Allah’a yakın olduğu düşünülen bir velinin huzurunda duaların daha kolay kabul edileceği beklentisi yaygındır. Bu tür bir beklentiye karşılayacak en önemli mekânlar ise türbelerdir. Nitekim Hacı Bayram-ı Veli türbesine gelenlerde de bu beklentiye görmek mümkündür. Görüşülen kişilerin birçoğu isteğin Allah’a yapıldığını söylese de türbede yapılan duaların kabul olma ihtimalinin daha fazla olduğunu dile getirmiştir.

4.5. Katılımcıların Yaşadıkları Özel Durumlarla İlgili Bulgular

Kutsal kabul edilen ve bazı dileklerin gerçekleşmesinin beklendiği bu tür mekânlar rastgele değil belirli usuller ve ritüellerle ziyaret edilmektedir.³⁷ Bu mekânlara saygısızlık etmenin bazı olumsuzluklara yol açacağı düşünülmekte özellikle de bir dileğin gerçekleşmesini isteyenlerin daha saygılı davrandığı ve hazırlık yaptığı fark edilmektedir.

Mülakat sonucunda 3 ziyaretçinin burada özel bir duygu yaşamadığı ancak dua etmek için burayı seçtiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu kişiler dışındaki katılımcıların tamamı burada bazı özel hisler yaşadığını aktarmıştır. Yapılan görüşmelerden türbede en çok yaşanan duyguların

³⁶ Söz konusu hadis el-Aclûnî’nin (İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü’l-hafa*, çev. Mustafa Genç (İstanbul: Beka Yayınları, 2019), 1/85.) isimli eserinin birinci cildinde geçmekte ancak güvenilir hadis kaynaklarının hiçbirinde yer almamaktadır. Aclûnî de bu hadisi İbn Kemal’in *Erbain* isimli eserinden almıştır. Ayrıca Aclûnî’nin bu eseri güvenilir hadisleri toplamak gibi bir amaçla yazmadığı, hadis olarak dilden dile dolaşan çeşitli sözleri bir araya getirmek amacıyla kaleme aldığı bilinmektedir. Ancak sonraki süreçte bu ifade birçok yerde güvenilir bir hadis olarak aktarılmaya devam etmiş hatta bazı kişiler bu sözün sahih bir hadisin mana ile rivayeti, işari bir şekilde Hz. Muhammed tarafından rivayet edilmiş olabileceği veya keşf ve salih rüya vasıtasıyla Hz. Muhammed’e atfedilebileceği şeklinde değerlendirmeler yapmışlardır. Bk. Hüseyin Avni, “Kabir Ehlerinden Yardım İsteyiniz Sözü, Gerçekten Sâbit Bir Hadîs midir?”, (Erişim 21.09.2021).

³⁷ Ramazan Bulut, “Türk Halk İnanışları Bağlamında Dinî Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Uşak Örneği”, *Halk İnanışları ve Uygulamaları*, ed. Niyazi Akyüz – İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021), 506.

huzur, manevi haz, yoğun dinî duygular, dinginlik vb. olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca özel bazı durumlar yaşadığını belirtenler de olmuştur. Bunlardan biri “Uzun bir süre gelmediğimde çağrıldığımı hissedirim ve bu hissi yaşadığımda kısa süre içinde buraya gelmeye çalışırım. Gelince de rahatlarım.” (Kadın, 58 yaş) demiştir. Başka bir ziyaretçi ise burada dua ederken ellerinin aşırı bir şekilde ısındığını, bunun türbedeki manevi ortamdan kaynaklandığını ifade etmiştir.

Bir ziyaretçi türbe ile ilgili duygularını “Hacı Bayram-ı Veli Ankara’nın manevi koruyucusu olduğu için hem ülkemizi hem Ankara’yı hem de özel olarak ailemizi koruması için burada dua ediyorum. Ama duamı yine Allah’a ediyorum. Burada yaptığım dualar sayesinde aileme az bela geliyor veya gelse de çok zarar vermeden atlatıyoruz. En bilineni annem bir gün merdivenden düştü. 68 yaşında. Burnu bile kanamadan ayağa kalktı. Bunlar hep türbede yapılan dualar sayesinde.” (Kadın, 49 yaş) sözleriyle dile getirmiştir. Bir ziyaretçi her türbenin farklı sıkıntılara ve hastalıklara iyi geldiğini, belirli isteklerin belirli türbelerde daha çok kabul olduğunu, bu durumun türbede yatan zatın hayatıyla bir ilişkisi bulunduğunu söylemiştir. Aynı zamanda annesinin kanser olduğunu açıklayan bu ziyaretçi hangi türbenin annesinin iyileşmesine vesile olacağını bilmediği için farklı türbeleri ziyaret ettiğini, şu ana kadar 15-20 türbeye gittiğini aktarmıştır. Bu kişiye annesinin tedavisi için doktora başvurup başvurmadığı sorulduğunda; doktora gittiğini ancak Allah izin vermezse doktorların da fayda sağlayamayacağını, asıl şifa verenin Allah olduğunu bu nedenle doktorların yanında mutlaka Allah’a yönelmek ve türbelere müracaat etmek gerektiğini belirtmiştir. Bir ziyaretçi, türbeye sıklıkla geldiğini ve Hacı Bayram’ın yüzü suyu hürmetine dualarının kabul olacağına inandığını belirtmiştir ve şöyle bir olay nakletmiştir. “Birgün evde Türkiye ile başka bir devletin futbol maçını izliyordum. Türkiye çok gayretli oynuyor fakat bir türlü gol atamıyordu. Hacı Bayram’ın hürmetine diyerek Türkiye’nin gol atması için dua ettim. 5 dakika bile geçmeden Türkiye gol attı. İnanmayan inanmasın ama ben yaptığım duanın etkisiyle bu kadar kısa sürede gol olduğuna inanıyorum.” (Erkek, 48 yaş)

Bir ziyaretçi bu dünyanın velilerin yüzü suyu hürmetine ayakta durduğunu ve velilerin türbelerinde yapılan duaların kabul olma ihtimalinin daha fazla olduğunu bildirmiştir. Bir ziyaretçi “Ben Hacı Bayram-ı Veli türbesini zaman zaman ziyaret ederdim. Ancak uzun bir süredir ziyaret etmeyi düşünmeme rağmen bir türlü fırsat bulup da ziyarete gelemedim. Aslında ziyarete gelemediğim süre içinde ailemde sıkıntılarının arttığını fark ettim. Bir gece rüyamda ak sakallı, sarıklı bir kişiyi gördüm. Onu daha önce hiç görmememe rağmen Hacı Bayram olduğunu anladım. O mübarek kişi biraz da sitemli bir şekilde ‘Beni neden ziyarete gelmiyorsun?’ dedi. Bunun üzerine kalktığımda ilk işim buraya gelmek oldu. İyi ki de gelmişim. Buraya gelince içimdeki sıkıntılarının azaldığını hissettim, rahatladım.” (Kadın, 52 yaş) şeklinde yaşadığı tecrübesini anlatmıştır. Başka çalışmalarda da kişilerin türbede yatan şahıs tarafından çağrıldıklarına ve ancak türbeye geldikten sonra rahatladıklarına dair bulgularla karşılaşmıştır.³⁸ Bu tür ifade ve yorumlardan anlaşıldığı kadarıyla birçok kişi türbeyle ilgili çeşitli dinî tecrübeler yaşamaktadır. Bu tür tecrübeler bunları yaşayan kişiler için gerçektir. Bunlar sayesinde ziyaretçilerin türbeyle ilgili inanışları kuvvetlenmekte ve beklentileri artmaktadır. Bu tür durumlar türbe ziyaretinin arkasında yatan psikososyal gerçekliği göstermesi açısından da önemlidir. Çünkü ziyaretçiler kitabi dinin dediklerinden ziyade burada yaşadıkları duygulardan ve burada anlatılanlardan etkilenmektedir.

Türbede yaşanan tecrübeler cinsiyet açısından bakıldığında menevi ferahlık hisseden kadın ve erkeklerin sayısının birbirine yakın olduğu; özel birtakım duygular yaşayan 4 kişiden 3’ünün, buraya geldiğinde korunduğunu ve dileklerinin kabul olduğunu düşünen 11 kişiden de 8’inin kadın olduğu dolayısıyla kadınların türbede daha fazla manevi duygu yaşadığı tespit edilmiştir. Ayrıca özel birtakım tecrübeler yaşayan kadınların genel olarak yaşlarının yüksek

³⁸ Naile Gül Narçın Demir, *Türbe Ziyaretleri ve Manevi Destek İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Örneği* (İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 58-60.

ve eğitim düzeylerinin düşük olduğu da bulgular arasındadır. Yeğin'in çalışmasında ziyaretçilerin %67,5'i türbe ziyareti sonucunda dine, ibadetlere ve hayır işlerine ilgilerinin arttığını ifade etmişlerdir.³⁹ Diğer bir çalışmada da görüşülen kişiler ziyaretten sonra neler hissettiklerini anlatırken manevi bir tatmin, manevi kazanç, ahirete yönelme, huzur, manevi haz, ölümü hatırlama, rahatlama, moral kazanma gibi duygularla türbeden ayrıldıklarını belirtmişlerdir.⁴⁰

Gözlemler sırasında yeni evli bir çiftin yakınlarıyla birlikte düğün kıyafetleriyle türbeye geldiği ve dua ettiği görüldü. Bu kişilerin yanına oldukça yaşlı, tekerlekli sandalyeli bir kadın gelerek nereli olduklarını ve damada ne iş yaptığını sordu. Damat iş buldukça boyacılık yaptığını dile getirdi. Yaşlı kadın mezuniyetini sordu. Damat lise mezunu olduğunu söyleyince "Ben çok kişiyi işe soktum. Eğer istersen seni de devlette işe sokayım." (Kadın, 72 yaş) dedi. Daha sonra telefon numaralarını birbirlerine vererek ayrıldılar. Yanlarında bulunan bir kadın "İnşallah bu sayede damadın sigortalı bir işi ve düzenli bir geliri olur. Bunlar hep türbede yatan evliyanın yüzü suyu hürmetine gerçekleşiyor." (Kadın, 53 yaş) şeklinde konuştu. Damadın annesi olduğu tahmin edilen bir kadın da oğlu devlette işe girse türbede lokum dağıtmayı adadı.

4.6. Katılımcıların Hacı Bayram Hakkındaki Bilgileriyle İlgili Bulgular

Görüşülen kişilerden büyük çoğunluğunun Hacı Bayram'ı büyük bir veli olarak gördüğü ancak bilgilerinin büyük oranda kulaktan dolma olduğu anlaşılmıştır. Üç ziyaretçi Hacı Bayram'ın hayatıyla ilgili ve halk arasında yaygın olan şöyle bir menkıbe anlatmıştır: Dönemin padişahı (II. Murat) onun talebelerinden vergi alınmayacağını ilan edince Ankara'nın vergi gelirlerinin düşmesine sebep olacak kadar çok kişi talebesi olmak için başvurur. Hacı Bayram da insanları denemek için 2 talebesini çadıra aldıktan sonra bir koyun kesip kanını akıtır. Kanı görünce talabeleri kurban ettiğini düşünen diğer adaylar hemen oradan dağılır. Böylece sadece gerçekten kendini teslim edecek kadar güvenen kişiler onun talebesi olmaya hak kazanır. Yine bir ziyaretçi Sultan II. Murat'ın ona "İstanbul'u fethedebilecek miyim?" diye sorduğunu onun da "Şu köse (Akşemseddin) ile beşikteki şu bebek (Fatih Sultan Mehmet) bu kutlu işi gerçekleştirecekler." cevabını verdiği şeklinde mucizevi bir hikâye anlatmıştır. Bu ifadelerden anlaşıldığına göre ziyaretçilerin çoğu onu manevi bir lider olarak görmekte fakat gerçekliği şüpheli ve dilden dile dolaşan birkaç menkıbe dışında hayatı hakkında bir şey bilmemektedir.

Görüşülen 9 kişi Hacı Bayram'ın çok önemli bir kişi olduğunu söylemekle birlikte bunun sebebiyle ilgili açıklama yapmamışlardır. Sadece 3 ziyaretçinin internetten araştırarak, hayatı hakkında kitap okuyarak ve belgesel izleyerek hayatı hakkında geniş bir bilgiye sahip olduğu görülmüştür. Bu kişiler onun Aksaray'a gittiğini, oradan el aldıktan sonra Ankara'ya gelerek tebliğ ve irşat faaliyetleri yaptığını, çoğunu esnaf ve çiftçilerin oluşturduğu geniş bir mürit kitlesine sahip olduğunu aktarmışlardır. Ayrıca çok fazla müridi olması üzerine dönemin padişahı tarafından İstanbul'a çağrılarak teftiş edildiğini, bu teftiş sayesinde kendisine büyük bir saygı duyularak isterse İstanbul'da kalabileceği isterse Ankara'ya dönebileceğinin söylendiğini dile getirmişlerdir. 7 kişinin ise Hacı Bayram'ın hayatı hakkında bazı bölük pörçük bilgilere sahip olduğu; bunlardan bazılarının yaşadığı dönemi, bazılarının devletle olan ilişkisini, bazılarının tasavvufi yönünü, bazılarının ise hocalarını bildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Konuya din psikolojisi açısından bakıldığında türbeye gelenlerin onun gerçekte kim olduğuyla çok fazla ilgilenmediği anlaşılmaktadır. Ziyaretçilerin çoğunun (37 kişi) onun önemli bir kişi, bir din büyüğü ve Allah'ın sevgili bir kulu olduğunu düşündüğü; huzurunda yapılan duaların kabul olma ihtimalinin fazla olacağına inandığı görülmektedir. Türkiye'nin pek çok yerinde hakkında herhangi bir bilgi ya da açıklama olmayan hatta gerçek bir türbe

³⁹ Yeğin, "Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Sebepleri: Hayrettin Tokâdi Türbesi", 298.

⁴⁰ Ayşe Aysun Çelik, *Türbe Mekânı, Türbe Kültürü: İstanbul'da Üç Türbede Yapılan Niteliksel Araştırma* (İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 102.

olmayıp makam olarak kabul edilen mekânlara bile kutsallık atfedilip ziyaret edilmesi ve buralarda isteklerde bulunulması insanların psikolojik beklentileriyle açıklanabilir.⁴¹ Benzer durum Avrupa'daki ziyaret yerleri için de geçerlidir. Avrupa'daki meşhur bir türbenin yeri değiştirilirken kabirde ölmüş bir hayvanın kemikleriyle karşılaşılır. Türbe yeni mekânına taşınır ve içinde hayvan kemiği olduğu bilinmesine rağmen insanlar türbeyi ziyaret etmeye devam ederler.⁴²

SONUÇ

Kutsal kabul edilen mekânları ziyaret kültürü dünyanın her yanında var olan bir olgudur. Buralar bazen bir su, bir ağaç, bir dağ, bir mağara olabilirken bazen de geçmişte yaşamış sevilen, saygı duyulan, dinî açıdan önem verilen bir kişinin yaşadığı, belli bir süre bulunduğu, defnedildiği, uğradığı veya makamının bulunduğu yerler olabilmektedir. Din adamları veya kitabi din savunucuları tarafından meşru görülsün veya görülmesin, kutsallık atfedilen bu mekânlar insanlar tarafından ziyaret edilmekte ve buralarda birtakım ritüeller gerçekleştirilmektedir. Bu tür mekânlar arasında türbe, yatır ve mezarlar öne çıkmaktadır.

Hacı Bayram-ı Veli, Ankara'nın manevi koruyucusu olarak görülmekte ve Ankara'nın millî bir değeri olarak kabul edilmektedir. Nitekim Büyük Millet Meclisinin açılışında da burada dualar edilmiş sonraki süreçte de Meclise yakınlığı sebebiyle milletvekillerinin namaz kılmak için sık sık gittiği bir cami ve dua ettikleri bir türbe olma özelliğini korumuştur. Günümüzde türbeye gelenlerin bir kısmı hem burada namaz kılıp dua etmekte hem de insanlarla diyalog kurup alışveriş yaparak vakit geçirmektedir. Türbenin sosyalleşme mekânı olmasına, karşılaşılan şu durum güzel bir örnek oluşturmaktadır: Türbenin yanında dua eden 2 kadın sohbet başlar. Sohbet sırasında biri kızını diğeri de oğlunu evlendirmek istediğini söyler. Kız annesi, erkek annesine sorular sorarak bilgi aldıktan sonra iki taraf birbirlerinin telefon numaralarını alır. Bir süre sohbet ettikten sonra çocuklarını görüşürme konusunda anlaşarak ayrılırlar.

Kültürümüzde büyüklere ve atalara saygı göstermek önemli bir değerdir. Türbede yatan kişiler de çoğu zaman bölgenin fethinde görev yapmış, düşman işgaline karşı vatani korumuş, dinî ve millî kimliğin oluşmasına katkı sağlamış bir kişi olduğu için vefa borcu ve minnet hisleriyle de kabirleri ziyaret edilmektedir. İnsanlar Hacı Bayram-ı Veli'nin de hem yaşadığı dönemde Ankara'da verdiği dersler ve yetiştirdiği talebelerle insanlara yol göstermiş olması hem de ölümünden sonra Ankara'nın manevi koruyucusu olarak görülmesi gibi sebeplerle türbeyi ziyaret etmeye devam etmektedir.

Çalışmadan elde edilen verilere göre türbe ziyaretini daha fazla kadınlar yapsa da Hacı Bayram-ı Veli örneğinde erkeklerin de yoğun bir şekilde türbeye geldiği; katılımcıların çoğunu 41-50 yaş arası kişilerin oluşturduğu; ev hanımlarının sayısı fazla olmakla birlikte çeşitli mesleklerden kişilerin türbeyi ziyaret ettiği görülmektedir. Ayrıca ziyaretçiler arasında Ankara dışından gelenlerin sayısının da oldukça fazla olduğu ve gelenlerin tekrar tekrar geldiği anlaşılmaktadır. İnsanların çok çeşitli sebeplerle türbeye geldiği, özel birtakım sebeplerle ziyaret edenlerin gelmeden önce daha fazla hazırlık yaptığı ve türbede daha fazla zaman geçirdiği de ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Türbenin kilidine anahtar sokmak veya sadaka kutularının farklı deliklerine para atmak gibi bazı uygulamalar yapılırsa da birçok türbede rastlanan çaput bağlama, türbeden toprak alma gibi İslam'ın hoş görmediği davranışların Hacı Bayram türbesinde yaygın olmadığı fark edilmektedir. Türbenin önemli bir sosyalleşme mekânı olduğu, insanların dua etmenin yanında dinî bir ortamda vakit geçirme isteğinin de ziyaretlerde önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla türbeye yapılan ziyaretler ve burada yapılan faaliyetlerden sonra insanlar kendilerini psikolojik açıdan rahatlamış,

⁴¹ Bk. Gül İnce, *Hatay'da Bulunan Ziyaret-Yatır Yerleri ile İlgili İnanışlar ve Bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009).

⁴² Köse – Ayten, *Popüler Dindarlık*, 64-83.

günahlarından arınmış ve dünyevi endişelerden kurtulmuş hissetmektedir. Genel olarak türbe ziyaretinin toplumsal bütünleşme, dayanışma, sosyalleşme, manevi açıdan rahatlama, huzur ve mutluluk hissi gibi psikososyal etkileri olduğu görülmektedir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

KAYNAKÇA

- Abanoz, Süleyman. "Halk İnanışlarının Ortaya Çıkış Sebepleri". *Halk İnanışları ve Uygulamaları*. ed. Niyazi Akyüz – İhsan Çapcıoğlu. 33-48. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-hafa*. çev. Mustafa Genç. 1. Cilt. İstanbul: Beka Yayınları, 2019.
- Altunışık, Remzi vd. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi, 3. Basım, 2004.
- Arık, Durmuş. "Kutsal Mekân ve Ziyaret Fenomeni". *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık – Ahmet Hikmet Eroğlu. 69-97. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.
- Atasagun, Galip. "Ziyaret Fenomeni". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/21 (2006), 33-60.
- Avni, Hüseyin. "Kabir Ehlinden Yardım İsteyiniz Sözü, Gerçekten Sâbit Bir Hadîs midir?". Erişim 21.09.2021. [kabir ehlinden yardım isteyiniz sözü, gerçekten sâbit bir hadîs midir? - dârüsselâm - islâmi ilim ve fikir portalı \(darusselam.com\)](http://www.darusselam.com)
- Aydın, Mehmet. *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. İstanbul: Literatür Akademi Yayıncılık, 2. Basım, 2018.
- Azamat, Nihat. "Hacı Bayram-ı Veli". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/442-447. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Bayramoğlu, Fuat – Azamat, Nihat. "Bayramiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/269-273. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *Sahih-i Buhârî*. neş. Muhammed Mücir el-Hatib – Arafat Aydın. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı – İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2018.
- Bulut, Ramazan. "Türk Halk İnanışları Bağlamında Dinî Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Uşak Örneği". *Halk İnanışları ve Uygulamaları*. ed. Niyazi Akyüz – İhsan Çapcıoğlu. 503-518. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.
- Büyüköztürk, Şener vd. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 22. Basım, 2016.
- Canan, İbrahim. *Hadis Ansiklopedisi (Kütüb-i sitte)*. 17. Cilt İstanbul: Akçağ Yayınları, 2015.
- Canel-Çınarbaş, Deniz. "İslami ve İslam Öncesi İnançlar ve Psikoloji: Türkiye'de Yerel Sağlık Yöntemleri Bağlamında Türbe ve Hoca Ziyaretleri". *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi* 2/1 (2015), 27-39.
- Canel-Çınarbaş, Deniz vd. "Visiting Shrines: A Turkish Religious Practice and Its Mental Health Implications". *International Journal for the Advancement of Counselling* 35 (2003), 16-32.
- Çapcıoğlu, İhsan. "Ziyaret Fenomeni Bağlamında Hacı Bayram-ı Veli Türbesi ve Tesirleri". *Halk İnanışları ve Uygulamaları*. ed. Niyazi Akyüz – İhsan Çapcıoğlu. 469-482. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.
- Çelik, Ayşe Aysun. *Türbe Mekânı, Türbe Kültürü: İstanbul'da Üç Türbede Yapılan Niteliksel Araştırma*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

- Dawson, Catherine. *Araştırma Yöntemlerine Giriş Araştırma Projesi Yürüten Tüm Araştırmacılar İçin Pratik Bir Kılavuz*. çev. Çetin Toraman, çev. ed. Asım Arı. 91-104. Konya: Eğitim Yayınevi, 2015.
- Ercüment, Ayhan. "Kitabi İslam ve Halk İslamı Dikotomisi Bağlamında Medrese ve Halk İnançları". *Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2018), 76-92.
- Erdem, Sargon. "Ankara". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/201-203. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. "Halk İnanışlarına Giriş". *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık – Ahmet Hikmet Eroğlu. 19-42. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.
- Güleç, Melda Medine. *Sosyolojik Açından Türk Halk Dindarlığı*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Günay, Ünver. "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/2 (2003), 5-36.
- Günay, Ünver vd. *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması-Kayseri Örneği*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2001.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Güzey, Gökçe Zeynep. *İzmir'deki Kutsal Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- İnce, Gül. *Hatay'da Bulunan Ziyaret-Yatır Yerleri ile İlgili İnanışlar ve Bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Kandemir, M. Yaşar. "Ziyaret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/496-498. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Korkmaz, Halime – Odabaşı, Fatma. "Türbe Ziyaretlerinin Sosyo-Kültürel ve Dini Nedenleri: Kastamonu Örneği". *Toplum Bilimleri Dergisi* 15/30 (2021), 218-230.
- Köse, Ali – Ayten, Ali. *Popüler Dindarlık Türbeler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali*, haz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 26. Basım, 2000.
- Narçın Demir, Naile Gül. *Türbe Ziyaretleri ve Manevi Destek İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Aziz Mahmut Hüdai Türbesi Örneği*. İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Sarıkoyuncu, Ali. *Atatürk Din ve Din Adamları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 11. Basım, 2013.
- Şimşek, Ali. "Araştırma Modelleri". *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. ed. Ali Şimşek. 80-107. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Tanman, M. Baha. "Hacı Bayram-ı Veli Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/448-454. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Ünalın, Özlem. *Bayburt'taki Ziyaret Yerleri ve Buna Bağlı İnanışlar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Yavuz, Emrah. *Harput Halk Kültüründe Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Yeğin, Hüseyin İbrahim. "Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Sebepleri: Hayrettin Tokâdî Türbesi". *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/1 (2015), 277-302.
- Yıldırım, Ali – Şimşek, Hasan. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 6. Basım, 2008.
- (YÖK), Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. "Tez Merkezi". Erişim 15 Kasım 2022. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>